

Barva známky 15 haléřů Hradčany 1918 (I)

Známka 15 h Hradčany 1918, Pof. č. 7, patří ze studijního hlediska k nejsložitějším hodnotám své emise. Při jejím tisku bylo použito sedm (někteří autoři uvádějí, že možná i osm) tiskových desek, na nichž nacházíme vysoký počet deskových vad a spirálových i příčkových typů. Při její perforaci byly použity tři druhy zoubkování (hřebenové, řádkové a smíšené) a všechny jejich rozměry. Vysoký náklad a dlouhá doba tisku pak způsobily, že se známka vyskytuje ve značném množství barevných odstínů.

Známka byla vydána 7. června 1919 a platila do 30. dubna 1921. Její tisk byl zahájen 3. června 1919 a v průběhu doby bylo celkem vytištěno 1,166.500 přepážkových archů, to je 116,650.000 kusů známek (z toho 52,090.000 nezoubkovaných a 64,560.000 zoubkovaných) [1]. Nominální hodnota 15 h byla určena pro vyplácení dopisnic a pohlednic v tuzemském styku (od 15.5. 1919 do 14.3. 1920) a jako taková byla tedy i jednou z nejběžněji používaných známek své doby.



Zatímco otázky tiskových desek, deskových vad, spirálových a příčkových typů, stejně jako otázky použitého zoubkování, byly a jsou v podstatě průběžně studovány a publikovány, otázky barevných odstínů jako by stály poněkud na okraji zájmu specializovaných sběratelů. Přitom právě studium barevných odstínů u této známky skýtá pro badatele značný prostor a jejich správné rozlišení má i značný vliv na cenu těchto známek.

Co říkají katalogy

V současné odborné literatuře jsou uváděny tři [2] až čtyři [3] barevné odstíny této známky, s cenami značně rozdílnými. Nebylo však tomu tak vždy. Nejprve se tedy podívejme, jak barvu této známky popisovala filatelistická literatura v minulosti. (Kdo nemá ovšem o věc studijní zájem, může tuto kapitolu s klidným svědomím přeskocit.)

Katalog známek československé pošty z roku 1921 [4] uvádí pouze barvu *ohnivě červenou*.

Eksteinův katalog z roku 1928 [5] uvádí barvy dvě - *červenou a karmínovou*, o rok později [6] pak barvy čtyři - *červenou, hnědočervenou, světle červenou a karmínovou*, v roce 1931 [7] už barev pět - *cihlově červenou, hnědočervenou, bleďě červenou, ohnivě červenou a karmínovou*, stejně jako v letech 1933, 1934 a 1935 [8, 9, 10]. V roce 1936 uvádí Eksteinův katalog [11] u nezoubkovaných známek už barev sedm - *cihlově červenou, hnědočervenou, bleďě červenou, ohnivě červenou, karmínovou, hnědou a karmínově hnědou*, zatímco u známek zoubkovaných pouze barvy čtyři - *cihlově červenou, hnědočervenou, bleďě červenou a karmínovou*, stejně jako v roce 1938 [12].

Kaplánkův katalog z roku 1930 [13] uvádí u nezoubkovaných známek barvy čtyři - *šarlachovou, rumělkově červenou, hnědočervenou a ohnivě červenou*, u známek zoubkovaných pak pouze barvu jednu - *šarlachovou*. O rok později pak tentýž katalog [14] vypouští barvu *ohnivě červenou* a nahrazuje ji *hnědě karmínovou*.

Speciální katalog československých známek, vydaný Spolkem obchodníků poštovními známkami v roce 1930 [15], uvádí u známek nezoubkovaných čtyři barvy - *cihlově červenou, ohnivě červenou, velmi bleďě červenou a hnědočervenou*, u známek zoubkovaných pak barvy nerozlišuje ani neuvádí.

Fraňkův a Hirschův Sběratelský katalog československých známek ve všech pěti vydáních z let 1936 - 1940 [16, 17, 18, 19, 20] důsledně uvádí u nezoubkovaných známek pouze barvy dvě - *cihlově červenou a hnědočervenou*, u známek zoubkovaných pak pouze barvu *cihlově červenou*. Stejně je tomu i u všech tří poválečných vydání tohoto katalogu z let 1947 - 1949, jejichž autory byli Hirsch a Mrňák [21, 22, 23].

Katalog československých známek 1937, vydaný J. Groákem v Olomouci [24], uvádí u známek nezoubkovaných tři barvy - *cihlově červenou, hnědočervenou a hnědokarmínovou*, u známek zoubkovaných barvy nerozlišuje ani neuvádí.

Katalog sběratelů československých známek z roku 1939 [25] uvádí u nezoubkovaných známek tři barvy - *červenou, karmínovou a karmínově hnědou*, u známek zoubkovaných barvy nerozlišuje ani neuvádí.

Katalogy Národního sběratele z roku 1940 a 1941 [26, 27] uvádějí u nezoubkovaných známek tři barvy - *cihlově červenou, karmínovou a karmínově hnědou*, u známek zoubkovaných barvy nerozlišují ani neuvádějí.

Gilbertovy a Ševčíkovy Sběratelské katalogy 1940 a 1941 [28, 29] uvádějí u nezoubkovaných známek tři barvy - *cihlově červenou, karmínovou a hnědočervenou*, u známek zoubkovaných barvy nerozlišují ani neuvádějí.

Speciální katalog známek býv. Československa z roku 1942 [30] uvádí u známek nezoubkovaných čtyři barvy - *cihlově červenou, sytě červenou, červeně hnědou a tmavě červeně hnědou*, u známek zoubkovaných barvy nerozlišuje ani neuvádí, stejně jako následující vydání z let 1943 a 1944 [31, 32].

Poválečný Lehocův katalog Československých známek z roku 1946 [33] uvádí u známek nezoubkovaných tři

barvy - *cihlově červenou, karmínovou a karmínově hnědou*, následující vydání z roku 1947 [34] uvádí barvy dvě - *cihlově červenou a karmínově hnědou*; oba katalogy u známek zoubkovaných barvy nerozlišují ani neuvádějí.

Katalog známek Československa, vydaný Družilou v roce 1948 [35], uvádí u nezoubkovaných známek tři barvy - *cihlově červenou, hnědě červenou a červeně hnědou*, u známek zoubkovaných barvy nerozlišuje ani neuvádí.

Novotného Speciální katalog Československo z roku 1948 [36] uvádí u nezoubkovaných známek čtyři barvy - *cihlově červenou, hnědočervenou, karmínovou a rumělkovou*, u známek zoubkovaných barvy nerozlišuje ani neuvádí.

Katalogy POFIS počínaje rokem 1959 [37], stejně jako následující vydání z let 1961, 1962, 1966, 1975 a 1985 [38, 39, 40, 41, 42], uvádějí u známek nezoubkovaných barvy dvě - *cihlově červenou a hnědočervenou*, u známek zoubkovaných pak barvu *cihlově červenou*.

Novotného Speciální příručka pro sběratele čs. známek z roku 1971 [43] u známek nezoubkovaných uvádí čtyři barvy - *cihlově červenou, hnědočervenou, růžově červenou a karmínovou*, u známek zoubkovaných barvy nerozlišuje ani neuvádí. Zajímavé je, že tento katalog u nezoubkovaných známek s přetiskem SO 1920 uvádí rovněž čtyři barvy, ale namísto *karmínové* používá výraz *rumělková*.

Specializovaný katalog čs. poštovních známek z roku 1978 [44] u známek nezoubkovaných uvádí dvě barvy - *oranžovočervenou a hnědočervenou*, u známek zoubkovaných pak barvu *oranžovočervenou*, stejně jako Specializovaná příručka pro sběratele čs. poštovních známek a celin z roku 1988 [45].

Specializovaný katalog Hradčany, vydaný jako příloha časopisu Filatelie 3/1994 [3] uvádí u nezoubkovaných i zoubkovaných známek po čtyřech barvách - *oranžovočervenou, hnědočervenou, červenohnědou a karmínovočervenou*.

Hirschova a Fraňkova monografie Československé známky [46] uvádí barvu jedinou - *cihlově červenou*, s poznámkou „poměrně nejvíce odstínů má známka ... 15 h“.

Monografie z roku 1968 [47] uvádí výskyt těchto výraznějších barevných odstínů - *rumělkově červená, cihlově červená, hnědě červená, matně červená a karmínově červená*.

Publikace Třicet let československé poštovní známky 1918 - 1948 [48] uvádí barvu *rumělkovou*.

Oficiální Seznam čs. poštovních známek Ministerstva pošt a telegrafů [49] uvádí u zoubkovaných i nezoubkovaných známek barvu *červenou*.

Různé barvy uváděla i sběratelská alba vydávaná v průběhu let řadou firem. Například Stachovo album z roku 1938 [50] pro známky nezoubkované uvádí dvě barvy - *ohnivě červenou a hnědočervenou*, pro známky zoubkované pak také dvě barvy - *ohnivě červenou a cihlově červenou*.

Prozatím nejnovější tuzemský katalog - Trojan z roku 1996 [2] - uvádí u nezoubkovaných známek tři barvy - *oranžovočervenou, hnědočervenou a červenohnědou*, zatímco u známek zoubkovaných *oranžovočervenou a hnědočervenou*.

Pro úplnost zařazujeme i údaj z katalogu Michel-Ost [51], který v tabulce zoubkovaných i nezoubkovaných známek uvádí tři barvy - *cihlově červenou, hnědočervenou a červenohnědou* (u zoubkovaných však oceňuje pouze první z nich).

21 výrazů pro barevné odstíny

Ukázali jsme si stručně, jak k barvě a barevným odstínům známky 15 h Hradčany 1918 přistupuje naše dosavadní filatelická literatura. Publikace vydané v průběhu 75 let (od roku 1921 do roku 1996) uvádějí celkem nejméně 21 výrazů pro barvu a její odstíny; pro přehlednost je seřadíme podle abecedy:

1. bledě červená	12. ohnivě červená
2. cihlově červená	13. oranžovočervená
3. červená	14. rumělková
4. červeně hnědá	15. rumělkově červená
5. hnědá	16. růžově červená
6. hnědě karminová	17. šarlachová
7. hnědočervená	18. světle červená
8. karminová	19. sytě červená
9. karminově červená	20. tmavě červeně hnědá
10. karminově hnědá	21. velmi bledě červená
11. matně červená	

Z uvedeného přehledu jasně cítíme úpornou snahu autorů publikací a katalogů popsat barvu známky a její odstíny co možná nejvěrněji, najít výrazy, které by je co nejlépe vystihovaly. Tato na první pohled chvályhodná snaha však, jak si dále ukážeme, nejen nevedla k žádoucímu výsledku (snadné rozeznání barvy podle údaje v katalogu), ale naopak způsobila spíše zmatek.

Jedna nebo více barev?

Podrobněji se problematice barevných odstínů u emise Hradčany věnuje Kubátova Monografie [47], která uvádí: „Známky s obrazem Hradčan byly tištěny barvami dodávanými firmou Auerbach a Weissberger a spol. v Kozulupech u Plzně a firmou Kast-Ehinger z Vídně. Vlivem poválečného nedostatku surovin se měnila jakost barev i jejich složení. Vznikla pak řada barevných odstínů u mnoha hodnot. Také sytost barev se často měnila. Nestejnoměrný nános barvy a nerovnoměrný tlak přitlačného válce se projevovaly zřetelnými barevnými rozdíly, takže dokonce i v téže archu známek vznikaly barevné rozdíly vzbuzující dojem odlišného odstínu. Úřední označení barev bylo často převzato ze vzorníku barev dodavatelských firem. Avšak ani toto označování nebylo důsledné a jednotné.“

Ukázali jsme si, že jednotliví obchodníci za I. republiky rozlišovali, a tedy i nejspíše vedli na skladě dva /např. 5/ až sedm [11] barevných odstínů. Důvod byl jednoznačný - čím specializovanější se ke známce přistupovalo, tím více jejich exemplářů se dalo prodat. Ve zmíněném přehledu však evidujeme dokonce 21 různých výrazů pro označení barev a jejich odstínů. To znamená, že někteří obchodníci a vydavatelé katalogů, vedení už zmíněnou snahou najít co nejpřesnější výraz pro vystižení konkrétní barvy či odstínu, v průběhu doby nejspíš nezávisle na sobě používali různé výrazy pro v podstatě shodné barvy. Protože neexistovaly (a doposud neexistují) žádné obecně respektované barevné vzorníky, na kterých by se znalci, vydavatelé katalogů a obchodníci shodli a které by mohly sloužit k orientaci i sběratelům, nemůžeme dnes vlastně přesně posoudit, kterou barvu či odstín ten který vydavatel či obchodník přiřazoval ke konkrétnímu údaji v seznamu 21 v průběhu doby používaných názvů.

Zmatek, který v názvech barev a jejich odstínů u známky 15 h Hradčany panoval a panuje dodnes, vedl nakonec k tomu, že řada sběratelů je odkázána výlučně na stanovisko znalce, za jaký odstín tu kterou známku vlastně považuje, a toto stanovisko si nemá možnost vlastními silami nijak ověřit. Na rozdíl od odchylky v kresbě známky, kterou můžeme vyobrazit a sběratelé si snadno porovnájí, zda jejich známka je stejná či nikoliv, u odchylek barvy

známek takovou možnost nemáme. I kdybychom nakrásně vydali barevný vzorník, reprodukce barev při tisku vzorníku samozřejmě nemůže přesně odpovídat barvě skutečné známky, a to ani v denním světle, natož pak pod UV lampou.

Jak to vidí znalci

Ze zkušenosti víme, že význační českoslovenští znalci Jan Mrňák a Rudolf Gilbert, přes značné množství v katalogích popisovaných barev a odstínů, označovali ve směr pouze jediný barevný odstín známky 15 h Hradčany, a to přídatnou značkou *hnědočervená*^{1/}. Podíváme-li se na takto označené exempláře, zjistíme, že s touto přídatnou značkou můžeme najít kusy na denním světle velmi světlé, tmavší i velmi tmavé. Některé z nich přitom nacházíme relativně často a jiné jen zřídka.

Tuto v podstatě ustálenou znaleckou praxi, která, jak jsme si ukázali, měla daleko dokonalosti, se v roce 1996 pokusil pozměnit článkem v časopisu Merkur revue [52] znalec Jan Karásek. Uvádí v něm: „Z historie víme, že dřívější katalogy používaly pouze jeden barevný odstín, který byl označován jako *hnědočervený*... V průběhu přibližně posledních deseti let se začal rozlišovat další barevný odstín ... výrazně červený ... oba výše uvedené barevné odstíny vykazují pod UV-lampou silný hnědý tón. ... Protože však barevný rozdíl obou odstínů je značný, ale i výskyt je rozdílný, je třeba po více než 50 letech zkoumat správné identifikační označení ... Proto u těchto odstínů navrhuji změnu v označování:

- č. 7 15 h oranžověčervená (základní známka),
- č. 7a 15 h červenohnědá (dříve označována jako *hnědočervená*),
- č. 7b 15 h hnědočervená (dříve označována jako *červenohnědá*).

Jedná se tedy o významnou změnu názvu, která lépe vystihuje skutečnost, ale s tím, že cenově vyjádření by zůstalo, tzn. 7a je onen vzácný odstín základní známky, směřující spíše k hnědé barvě, a 7b odstín velmi vzácně se vyskytující, s výrazným červeným tónem. Protože již mnoho stovek či tisíců kusů bylo v dřívějších letech označováno odstínem „*hnědočervená*“, je třeba používat pro onen velmi vzácný odstín upřesňující označení, a to *hnědočervená - červená*, aby bylo možno dojít k nějakému správnému rozlišení.“

V nejnovějším vydání katalogu Trojan [2] jsou u nezobkované známky 15 h Hradčany uvedeny tři výrazy pro barvu, a to *oranžovočervená*, *hnědočervená* a *červenohnědá*. Na téže stránce je připojena výrazná poznámka: „Hradčany - hodnota 15 h *hnědočervená* a *červenohnědá*. Časopis Merkur revue ve svém čísle 5/96 na straně 7 uvádí článek svazového znalce ing. Jana Karáska k problematice barevného rozlišení (*hnědočervená* a *červenohnědá*). V tomto katalogu zůstalo zachováno původní označování, a to proto, že dřívější významní znalci (Hirsch^{3/}, Mrňák, Gilbert) označovali přídatným rázítkem barevný odstín této známky *hnědočervená*.“

1/ Přesnější by bylo říci, že zpočátku označovali známky odlišného odstínu pouze svou znaleckou značkou (bez značky přídatné) a teprve později začali oba používat přídatnou značku, v tomto případě *hnědočervená*. Poměrně často se tedy vyskytují známky 15 h vzájemně různých odstínů, označené pouze značkou Mrňák resp. Gilbert, bez jakékoli značky přídatné.

2/ Jak jsme si však právě ukázali, není toto tvrzení J. Karáska přesné - ve skutečnosti katalogy postupně používaly nejméně 21 různých výrazů pro barvy a jejich odstíny (pozn. aut.).

3/ E. Hirsch je v této souvislosti uváděn nesprávně, ve skutečnosti totiž přídatné značky vůbec nepoužíval (pozn. aut.).

Snaha znalce Jana Karáska zavést do označování odstínů barev u této známky přesnější klasifikaci je z badatelského hlediska jistě chvályhodná (zavedený způsob označování pouze jediného odlišného odstínu byl skutečně příliš povrchní), z hlediska praktického je však naprosto nešťastná. Domyšlíme-li totiž jeho návrh do důsledku, k čemu by došlo? U standardních známek by se samozřejmě nezměnilo nic, ale u známek s odlišným odstínem barvy by se dosavadní, už tak nepříliš šťastný stav v označování změnil v naprostý chaos.

UVědomme si, že do rámce doposud jediného označovaného odlišného odstínu (hnědočerveného) znalci desetky let zahrnovali veškeré barvy a odstíny, odlišující se od barvy standardní (cihlové či oranžově červené). Jak jsme si však už řekli a ještě si dále ukážeme, ve skutečnosti je těchto odlišných barev či odstínů celá řada, a to v různém stupni vzácnosti výskytu. U nezoubkovaných známek v podstatě nejběžnější z nich je odstín v denním světle jen málo se odlišující od barvy základní (J. Karásek o něm ve zmíněném článku [52] píše „*směřující spíše k hnědé barvě*“), který se vyskytuje poměrně často a ani z hlediska ceny není mezi specializovanými sběrateli nijak zvlášť vysoko hodnocen. Takovýchto exemplářů pak bylo za uplynulá desetiletí znalci označeno přídavnou značkou *hnědočervená* mnoho set, možná i tisíce. A všechny tyto známky by se nyní musely označit znovu, a to přídavnou značkou *červenohnědá*, a na jejich zadní straně by tedy nyní byly přídavné značky dvě - sběrateli, rač si vybrat. Naprosto stejná situace by byla u odstínů tmavších a tmačivých, ve skutečnosti ještě (mnohdy i výrazně) vzácnějších než odlišný odstín předchozí. Některé z nich už totiž znalci v minulosti označili původní, univerzálně používanou značkou *hnědočervená*, další pak v nedávné minulosti nově zavedenou značkou *červenohnědá*, kterou by nyní bylo třeba nahradit novým označením *hnědočervená - červená*.

Celá, jistě dobře míněná, snaha Jana Karáska je vedena stejnou myšlenkou, jakou se řídili autoři katalogů ve dvacátých a třicátých letech - vyjádřit slovně co nejpřesněji a nejuvístičněji konkrétní barevný odstín. Na první pohled jde o snahu přirozenou, ale při bližším pohledu brzy zjistíme, že se běžný jazyk pro vyjádření tak nepatrných barevných odstínů prostě nehodí. Je jistě možné říci, že známka je například červená či zelená, světlá či tmavá, ale jaké výrazy zvolit pro širokou škálu barev a jejich odstínů například právě hodnoty 15 h Hradčany? V úvodu tohoto článku jsme si ukázali, k čemu vedla podobná snaha autorů katalogů za první republiky - oněch 21 různých (a ve svém důsledku naprosto nepřehledných) výrazů nám budiž poučením.

Označení barev ve filatelii přitom přece nemusí být a mnohdy ani není naprosto výstižné, mnohem důležitější je, aby si pod ním všichni zúčastnění představovali stejný význam - v našem případě stejnou barvu či odstín. Pro příklad nemusíme chodit daleko. Výraz *stříbřitě šedá* u hodnoty 120 h téže emise přeci neznamená, že by předmetná známka byla vytištěna barvou s podílem *stříbrné* - podíváme-li se na ni, jde mnohem spíše o barvu *zelenošedou*, ale všichni víme, co si pod názvem *stříbřitě šedá* máme představovat, bez ohledu na to, že skutečně vzezření barvy by jistě šlo popsat slovy výstižnějšími. Prostě, u některých výrazů pro barevné odstíny si musíme zvyknout, že spíše

4/ *Terminus technicus (jak jej chápou v tomto textu) je označením výrazu, který sice popisovaný jev třeba nevystihuje zcela přesně, ale je obecně srozumitelný a všichni vědí, co si pod ním mají představovat. Můj středoškolský učitel ruštiny nám jej kdysi přiblížil tímto příkladem: „Na naší škole jsme na konci hodiny samozřejmě říkali zvoní, i když ve skutečnosti žádný zvonek nehrděl, ale místo toho se rozsvítila nad tabulí žárovka.“*

než o přesný a naprosto výstižný popis jde o terminus technicus^{4/}, který sice mnohdy barvu nevystihuje přesně, ale jeho obecným přijetím všichni chápou, co označuje.

Dalším důvodem, proč návrh J. Karáska na změnu názvů barevných odstínů u známky 15 h nepovažují za šťastný, je skutečnost, že na jednu stranu naprosto převrací doposud jakž takž zavedenou terminologii, na druhé straně však řeší pouze jediný další barevný odstín ze škály, která, jak si dále ukážeme, je nepoměrně širší. Filatelie je obor nelibující si v revolučních změnách. Stačí si připomenout dva podobné nešťastné zásahy - změnu číslování československých známek v zeleném katalogu z roku 1978 [44] (způsobila mnoho zmatků a naprosto se neujala) či změnu v číslování typů u emise T.G. Masaryk 1925, Pof. č. 190 - 203 (skutečná neuváženost v situaci, kdy naprostá většina známek byla už označena postaru, která však vednes všem komplikuje život).

Pokud už se má přistoupit ke změně dosavadní chudické znalecké terminologie u známky 15 h Hradčany, sestávající prozatím vesměs z jediného používaného výrazu *hnědočervená*, rozhodně by se nemělo začít tím, že přejmenujeme 90 % už označených známek...

Malá rekapitulace

V kontextu v katalogích dříve používaných výrazů pro označování barev jde tedy o pěkný zamotanec, ve kterém není jednoduché se vyznat. Uděláme si tedy malou rekapitulaci. Barvy a odstíny barev známky 15 h Hradčany byly v průběhu osmi desetiletí od jejího vydání postupně označovány dlouhou řadou názvů, z nichž některé zřejmě označovaly stejnou barvu či odstín, ale jiným výrazem. Znalecká praxe však tradičně rozlišovala jen dvě barvy, a to barvu standardní, nejčastěji nazývanou jako cihlově červená či oranžovočervená, a dále všechny barvy ostatní, od barvy standardní se odlišující, které znalci souhrnně označovali výrazem *hnědočervená*. Je jasné, že po všechný výraz *hnědočervená* tedy nutně zahrnoval velmi širokou skupinu barev a odstínů, z nichž každý byl sice vzácnější než známka v základní barvě, ale měl poněkud odlišný stupeň vzácnosti a tím i ceny.

Konkrétně u neupotřebených nezoubkovaných známek byly tedy ve stejné skupině, označované znalci jako *hnědočervené*, zahrnuty jak známky relativně běžné, jejichž skutečná cena byla kdysi v řádech desetikorun a dnes řekněme v řádech stokorun, tak i známky skutečně vzácné, které kdysi stávaly v řádech stokorun a nyní už by si zasloužily ocenění v řádech tisíců.

Ještě komplikovanější je situace u známek zoubkovaných, u kterých dokonce literatura u většiny rozměrů zoubkování uvádí jen barvu standardní, ačkoliv i zde, stejně jako u známek nezoubkovaných, přirozeně existují odstíny další, s různým stupněm vzácnosti výskytu.

Abychom v této tradičně nepřehledné situaci dospěli alespoň k nějakému východisku, položme si nyní několik otázek. Byla známka 15 h tištěna jednou barvou, u níž se vyskytují barevné odstíny, nebo šlo o několik různých barev, u nichž popř. lze dále rozlišovat odstíny? Pokud se jednalo o jednu barvu, která to je a kolik má odstínů? Pokud se jednalo o více barev, které to jsou a kolik případně mají odstínů? Jaký je vzájemný poměr výskytu jednotlivých barev a jejich odstínů a jaký je stupeň jejich vzácnosti? Jak označovat jednotlivé barvy a jejich odstíny, jak je katalogizovat (a to u známek nezoubkovaných i zoubkovaných) a oceňovat?

Uvedené otázky se zčásti pokusíme zodpovědět v tomto článku, především však jsou výzvou pro další sběratele a badatele, zabývající se emisí Hradčany i známkou 15 h speciálně.

Barva^{5/} známek 15 h na denním světle a pod UV lampou

Při přípravě tohoto článku jsem prohlédl několik tisíc nepoužitých nezoubkovaných i zoubkovaných známek 15 h Hradčany 1918, jednotlivých i v blocích, páskách a arších, a to jednak na denním světle a jednak pod UV lampou. Při prohlídce na denním světle (jasné nepřímé dopolední denní světlo bez rušivého vlivu umělého osvětlení) jsem rozlišil dlouhou řadu barevných odstínů, od velmi světle (doslova bledě) červené po tmavě červenou; nejvíce známek však mělo barvu cihlově (lze říci i oranžově) červenou.^{6/}

Pro prohlídku v UV (ultrafialovém) záření jsem použil stolní UV lampu značky Uvimag anglického výrobce Ramsey Ltd., Cambridge, napájenou elektrickým proudem o napětí 220 V, která prostřednictvím zabudovaného fotografického objektivu s uzavíratelnou clonou umožňuje prohlídku bez přístupu okolního světla. V podstatě se jedná o plochou plechovou krabici obdélníkového tvaru o rozměrech 25 x 15 cm a výšce 4 cm, o váze 1,6 kg, ze všech stran uzavřenou, uprostřed na spodní straně opa-třenou obdélníkovým otvorem o rozměru 8 x 6 cm. U tohoto otvoru jsou uvnitř lampy umístěny dvě trubice Philips 4 W, a to modrá, vydávající záření o vlnové délce 366 nm (tato trubice je filatelisty používána častěji) a čírá, vydávající záření o vlnové délce 254 nm (tato trubice je filatelisty používána méně často a slouží zejména k identifikaci fosforescence známek); rozsvítíte lze vždy jednu nebo druhou trubici. Prohlížené známky se umísťují pod lampu v místě okénka v dolní straně. Na horní straně lampy je umístěn standardní fotografický objektiv (jaký je běžně používán u fotografických přístrojů - jednoočkových zrcadlovek), umožňující jednak zaostření a jednak nastavení optimálního zclonění, nepropouštějícího rušivé denní či umělé světlo.

Tyto podrobné údaje uvádím proto, že podmínky, za nichž je pozorování prováděno, jsou přirozeně velmi důležité. Například barva světla, v němž známky prohlížíme, má značný vliv na náš zrakový vjem (jinak se nám může jevit barva známky v denním světle, jinak ve světle umělého, které je mnohdy samo zabarveno - např. žlutě). Pro prohlídku v UV záření pak platí, že při použití běžné kapesní UV lampy, která je sice vybavena stejnou trubicí, ale je napájena tužkovými bateriemi (intenzita záření trubice někdy kolísá v závislosti na stavu baterii), nebo při použití UV lampy, při němž není vyloučena přítomnost jiného světla než záření vydávaného UV trubicí (např. při nedostatečném zastínění může být UV záření nezáměrně rušeno pronikajícím denním či umělým světlem), nemusí být výsledek prohlídky barev tak zřejmý. Za optimální pro rozlišování barevných odstínů u této známky ve světle považuji nepřímé dopolední denní světlo, v UV záření pak použití stolní síťové UV lampy, napájené napětím 220 V, dobře ze všech stran zastíněné (například v dokonale zatemněné místnosti).

^{5/} Barva (řečeno s naučnými slovníky) je zrakový vjem vyvolaný tzv. viditelnou částí elektromagnetického záření. Barva povrchu látek vzniká selektivním odrazem a rozptylem světla. Povrch se jeví při osvětlení bílým světlem v té barvě, kterou nejlépe odráží (rozptyluje). Odráží-li světlo všech barev, je bílý, neodráží-li světlo vůbec, je černý. Odráží-li světlo všech barev stejně, ale pouze částečně, je šedý.

^{6/} Jednotlivé barevné odstíny bych se samozřejmě mohl pokusit vystihnout co nejpřesněji slovními výrazy, například podle toho, jaký podíl na nich má hnědá či karmínová barva. To bychom však sklouzli přesně do té praxe, kterou jsme popsali v úvodu tohoto článku, což samozřejmě není našim úmyslem. Pro účel tohoto článku se tedy spokojím s pouze schematickým naznačením barev, přičemž zavedení výrazů případně vhodnějších ponechme teprve budoucímu vývoji.

Prohlížené známky jsem umísťoval co nejbližší k příslušné rozsvícené trubicí, a dále uvedené údaje se tedy vztahují na takto nejvíce osvětlený pruh plochy zkoumaných známek; zvlášť uvádím údaje zjištěné v záření o vlnové délce 366 nm (modrá trubice) a zvlášť údaje zjištěné v záření o vlnové délce 254 nm (čírá trubice).

V záření o vlnové délce 366 nm (modrá trubice) se tisková barva většiny prohlížených známek jevila jako jasně (doslova až zářivě) světle červená, u části známek se jevila jako tmavě červená, karmínová, hnědofialová a světle až tmavě fialová. Všechny známky prohlížené v UV záření této vlnové délky lze rozdělit do dvou základních skupin, přičemž hlediskem je skutečnost, zda se jejich tisková barva jeví jako zářící (různé odstíny světle červené) či matná (ostatní uvedené barvy a odstíny).

V záření o vlnové délce 254 nm (čírá trubice) se tisková barva všech prohlížených známek jevila jako nezářivá, matná, u naprosté většiny známek jako karmínová, u části známek jako olivově hnědá, hnědofialová, světle až tmavě fialová a černo-fialová.

Zajímavé je vzájemné srovnání výsledků prohlídky známek v denním světle a pod UV lampou. Největší skupinu tvoří známky, jejich barva v denním světle je cihlově červená (lze použít i označení oranžově červená), v UV záření o vlnové délce 366 nm (modrá trubice) je zářivě světle červená a v UV záření o vlnové délce 254 nm (čírá trubice) je karmínová. Tyto známky (neperforované) považuji za známky nejběžnější se vyskytující - tedy základní.

Druhou skupinu tvoří známky, jejichž barva se v UV záření obou vlnových délek jeví jako matná, nezářící, v záření o vlnové délce 366 nm v různých odstínech tmavě červené, karmínové, hnědofialové a světle až tmavě fialové, v záření o vlnové délce 254 nm v různých odstínech olivově hnědé, karmínové, hnědofialové, světle až tmavě fialové a černo-fialové. Tyto známky v denním světle mají barvu velmi světle (bledě) červenou, cihlově červenou, světle červenou, červenou, tmavě červenou nebo karmínovou.

Zajímavé je, že můžeme najít dvě různé známky, jejichž barva se v denním světle jeví jako prakticky stejná (například světle červená) a v UV záření (např. o vlnové délce 366 nm) se jeví značně rozdílně (např. jako světle fialová a tmavě fialová). Podobně se vyskytují i známky, jejichž barva se jeví stejně v UV záření (např. jako fialová), ale na denním světle je naprosto různá (např. světle nebo tmavě červená).

Většinou platí, že čím tmavší je odstín barvy na denním světle, tím tmavší se jeví i v ultrafialovém záření. Toto pravidlo však neplatí absolutně - v prohlíženém materiálu jsem totiž našel i známky, jejichž barva se na denním světle jevila jako výrazně tmavá (červená) a pod UV lampou jako světlá (fialová), a naopak známky, jejichž barva se na denním světle jevila jako světlá (červená) a pod UV lampou jako výrazně tmavá (fialová).

Jak jsme si ukázali, přineslo toto zkoumání barev známky 15 h Hradčany na denním světle a v UV záření obou vlnových délek široké spektrum výsledků. Pro větší přehlednost jsem se podle nich pokusil rozlišit několik skupin barev, přičemž do každé skupiny jsem zařadil vždy známky jevící se mi (v rámci určité tolerance) z hlediska barvy jako podobné. Do těchto skupin se mi (v rámci už zmíněné určité tolerance) podařilo zařadit naprostou většinu ze zkoumaných známek. Ve zkoumaném vzorku jsem však našel i několik dalších exemplářů, které se alespoň v jednom ze zkoumaných hledisek (barva na denním světle a v UV záření obou vlnových délek) jevíly odlišně, a proto do uvedených skupin zařazeny být nemohly. Tato skutečnost naznačuje, že při zkoumání barev známky 15 h Hradčany je ještě velký kus práce před námi.

Výsledky zkoumání barev na denním světle a v UV záření obou vlnových délek jsem shrnul do následující tabulky:

Barva známky na denním světle ^{6/}	barva známky v UV záření o vlnové délce	
	366 nm (modrá trubice)	254 nm (čirá trubice)
1. velmi světle (bledě) červená	světle fialová nebo hnědofialová	světle fialová
2. světle červená	hnědofialová	světle až tmavě olivově hnědá
3. cihlově (oranžově) červená	<i>zářivě</i> světle červená	karmínová ⁷
4. cihlově (oranžově) červená	tmavě červená	hnědofialová nebo karmínová
5. červená	světle až tmavě fialová ^{8/}	světle až tmavě fialová ^{8/}
6. tmavě červená	tmavě fialová ^{8/}	černofialová ^{9/}
7. karmínová	karmínová	fialová ^{10/}

Pro snadnější představu, jak se některé barvy jeví v UV záření, u některých položek uvádíme i přirovnání k všeobecně známým barvám některých hodnot emise Hradčany, jak se jeví na denním světle:

*7/ asi jako 20 h karmínová, Prof. č. 9,
8/ asi jako 30 h světle resp. tmavě fialová, Prof. č. 13 a 13a,
9/ asi jako 25 h černofialová, Prof. č. 11a,
10/ asi jako 25 h fialová, Prof. č. 11.*

Barvy jsem řadil v pořadí od nejsvětější po nejtmaší, jak se mi jevíly v denním světle (samozřejmě jde o pohled značně subjektivní a barvy by bylo možno seřadit i jinak). Za standardní považuji barvu v tabulce uvedenou pod č. 3 (je zvýrazněna rastrem). Sama tato barva však zahrnuje další škálu na denním světle jemně se lišících barevných odstínů, společná všem je však skutečnost, že v UV záření o vlnové délce 366 nm se jeví jako *zářivě světle červená*.

Zajímavá je barva v tabulce uvedená pod č. 4, která se na denním světle jeví prakticky stejně, jako barva standardní (snad je téměř neznatelně tmaší), ale v UV záření o vlnové délce 366 nm se jeví jako matná, nezářivá, *tmavě červená*. Setkal jsem se i s případem, kdy se nezoubkované neupotřebené známky této barvy vyskytly ověřené předním zkušeným znalcem Komise expertů SČF, s přidávanou značkou *hnědočervená*. Já osobně však prozatím známky této barvy jako odlišný odstín nezkouším a neoznačuji.

Existence zmíněného odstínu (v tabulce uvedeného pod č. 4) trochu komplikuje jinak celkem přehledný systém členění barev, které bychom jinak mohli (na denním světle) snadno rozlišit na barvu standardní a barvy ostatní - odlišné.

O navržených sedmi barvách resp. barevných odstínech, jak jsou uvedeny v tabulce, by bylo na místě možná hovořit spíše jako o barevných skupinách, neboť i v jejich rámci lze nepochybně rozlišit další jemně, ale i výrazně nuance (a to nejen na denním světle, ale zejména v UV záření). Například barva na denním světle *velmi světle (bledě) červená* se v UV záření o vlnové délce 366 nm jeví buď jako *světle fialová* nebo *hnědofialová*, barva na denním světle *cihlově (oranžově) červená* (v UV záření o vlnové délce 366 nm nezářivá) se v UV záření o vlnové délce 254 nm jeví buď jako *hnědofialová* nebo *karmínová*. Podobně u barvy na denním světle *světle červené* můžeme v UV záření o vlnové délce 254 nm rozlišit exempláře jevící se jako *světle až tmavě olivově hnědé*, u barvy na denním světle *červené* můžeme v UV záření obou vlnových délek rozlišit exempláře jevící se jako *světle až tmavě fialové*.

Uvedené příklady naznačují, že celá problematika rozlišení barev a jejich odstínů u známky 15 h Hradčany je ještě mnohem složitější, než ukazuje naše tabulka, a výsledky jejího zkoumání by bylo možno rozvést do ještě mnohem větších podrobností. To však považuji už za filatelisticky neúnosné, a to i z hlediska specializovaného sběratelství. Samozřejmě, nikomu není možno zakázat, aby tuto známku (nebo samozřejmě i kteroukoliv jinou) z hlediska její barvy rozpitval třeba až do úplné mrtvé, ale i ve filatelii platí, že všeho moc škodí. Jestliže jsme z hlediska označování doposud vystačili s jediným odlišným odstínem, nechť jsme jich nyní značky označovat hned třeba desetkrát tolik. To bychom jeden extrém nahradili druhým.

Jaké hledisko tedy pro označování odlišných odstínů zvolit? Podívejme se nejprve na chyby způsobů používaných v minulosti a pokusme se při zavádění způsobu nového tyto chyby neopakovat. Už v úvodu jsme si ukázali, že naši předchůdci, autoři katalogů a obchodníci, se snažili barvy a jejich odstíny tříditi podle toho, jak se jim jevíly na denním světle. Na tom by nebylo nic špatného, kdyby ovšem jasně popsali, podle jakého hlediska postupovali a jak se vlastními silami můžeme dobrat stejného výsledku. To však, bohužel, neudělali a tak se dnes o tom, který tehdejší výraz představuje jakou barvu, můžeme vlastně jenom dohadovat.

Další, už zmíněnou chybou byla snaha autorů katalogů vystihnout slovně co nejmístičněji a nejpřesněji konkrétní barevné odstíny. I to se ukázalo jako nepřilíš šťastné, protože těch nejméně 21 postupně používaných výrazů zkomplikovalo než vyjasnilo.

Hlavní chybou označování, jak jej prováděli filatelističtí znalci, pak byla skutečnost, že do rámce jediného odlišného barevného odstínu *hnědočervená* zahrnovali exempláře naprosto rozlišné vzácnosti a tedy i ceny (z čehož někteří informovaní sběratelé a obchodníci jistě dovedli těžit na úkor těch méně informovaných). Chyb dosavadního systému bychom jistě našli více, ale nyní se spokojme s těmi uvedenými a především se snažme je už neopakovat.

Jak by tedy měl vypadat systém nový? Především by měl být natolik podrobný, aby v jedné skupině nemusely být vedle sebe zařazeny barvy či jejich odstíny ve skutečnosti naprosto rozdílné vzácnosti a tedy i ceny. Na druhou stranu by však měl být natolik stručný, aby byl vůbec sběratelsky únosný. Dalším pravidlem by měla být zásada, že každý používaný termín musí být ověřitelný, to znamená, že musí být jasně stanoveno, co je jím míněno. Jednou z cest může být například v jiných oborech běžně používaný způsob srovnání (v tomto případě např. s jinou, všeobecně známou standardní barvou použitou u jiné hodnoty), kombinovaný s údaji o výsledcích pozorování např. v UV záření (oba tyto způsoby používáme v naší tabulce, kde za základní hledisko navrhuji považovat barvu známky na denním světle, s možností kontroly v UV záření obou vlnových délek). Bez významu není ani potřeba určitého konsenzu, kdy se na případně změně terminologie dohodnou jak vydavatelé katalogů, tak i filatelističtí znalci.

Do doby, než uvedené podmínky budou naplněny, je třeba postupovat spíše obezřetně, abychom si neuváženími kroky nezadělali na nové problémy, které budeme muset řešit v budoucnosti.

FRANTIŠEK BENEŠ
(Dokončení a seznam literatury v F6/98)